

УДК 159.9

ІВАНОВА І. Ф.

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ВПЛИВ РІВНЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми формування професійної спрямованості і розвитку комунікативних здібностей студентів-психологів, та на які спирається автор. Також викладено основний матеріал з дослідження комунікативних здібностей як індивідуально-психологічних особливостей особистості, що впливають на розвиток професійної ідентичності студентів-психологів.

Ключові слова: спрямованість, професійна спрямованість, професійна ідентичність, комунікативні здібності, студенти-психологи.

Спрямованість є актуальним у науковому і практичному плані об'єктом сучасного психологічного дослідження як одна з найістотніших сторін особистості, що проявляється у цілях і мотивах поведінки, потребах та інтересах, ідеалах і переконаннях, а також в установках. Спрямованість є одним із етапів формування професійної компетентності, яку у психології більшість дослідників визначають як готовність особистості мобілізувати власні ресурси (організовані у систему знання, вміння, здатності й особистісні якості), необхідні для ефективного розв'язання професійних завдань у типових та нестандартних ситуаціях.

Професійна спрямованість студентів-психологів проявляється на етапі навчання у вищому навчальному закладі у їхньому прагненні до успішного оволодіння навчальною програмою, сталою спрямованістю до ефективного використання отриманих знань, умінь та навичок під час професійно орієнтованої практики, а також у прагненні розвивати ті здібності, які дозволять не тільки успішно оволодіти професією психолога, а й у майбутньому вдосконалюватися в обраній професійній сфері.

Комунікативні здібності слід віднести саме до таких здібностей. Вони допомагають студенту-психологу оволодіти знаннями; набути навичок і вмінь, потрібних для професійної діяльності; ідентифікувати себе зі спеціалістом сфери психології; усвідомити, яким він повинен бути, щоб актуалізувати свої можливості у конкретному професійному середовищі.

Слід відзначити, що розвиток професійної спрямованості студентів-психологів, поряд з іншими чинниками (наявність в особистості необхідних для цього виду діяльності задатків,

створення відповідних умов життя особистості, цілеспрямоване навчання і виховання, самовиховання тощо), є однією з умов розвитку професійно необхідних здібностей, у тому числі комунікативних.

Вище викладене визначило об'єкт емпіричного дослідження (професійна спрямованість студентів-психологів) та його предмет (вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів), яке розпочато у грудні 2012 р. у рамках кафедральної наукової теми: «Формування професійної компетентності випускників вищої школи різної професійної спрямованості».

Щодо теоретичної розробленості проблеми впливу рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів слід відзначити. Достатньо розробленими є і проблема формування професійної спрямованості і проблема розвитку комунікативних здібностей студентів-психологів, проте предмет цих досліджень не співпадає з предметом нашого дослідження. Не претендуючи на повноту, у якості підтвердження наводимо аналіз публікацій у «Науковому віснику МДУ» за 2010–2012 роки та авторефератів дисертацій за спеціальністю «19.00.07 Педагогічна та вікова психологія» за 2000–2012 роки.

Н.Ф. Шевченко досліджуючи особливості формування компонентів професійної спрямованості майбутніх психологів, відзначає, що психологічним механізмом професійної спрямованості особистості виступає єдність особистісних якостей та особливостей, яка включає складну багаторівневу структуру мотивів, цінностей, особистісних смислів і здібностей, що визначають професійно важливі якості, серед яких чільне місце

займає психологічна грамотність. Останню Н.Ф. Шевченко визначає як оволодіння психологічними знаннями, вміннями, символами, правилами і нормативами у сфері спілкування, поведінки, психічної діяльності та т. ін. [1].

Н.Г. Іванова відносить комунікативні якості до базових і вважає, що їх повинен мати кожен випускник вищого навчального закладу [2]. На думку ж Р.І. Бужикової комунікативні здібності (володіння словом і немовними засобами спілкування, вміння вступати у контакт) є такими якостями фахівця, котрі потрібні ринковому демократичному суспільству [3].

Н.О. Антонова пропонує розглядати комунікативні та емпатійні здібності у якості критеріїв розвитку психологічної готовності студентів до професійної діяльності психолога на етапі навчання у вищому навчальному закладі [4]. А.В. Кунцевська розглядає емпатію як професійну здатність фахівців соціономічних професій і стверджує, що опанування професійною емпатією потребує спеціальної підготовки, оскільки вимагає від спеціаліста оволодіння такими професійними вміннями, як: здатність до саморегуляції власного емоційного стану, володіння принципами та техніками емпатійного слухання і реагування, диференціація почуттів і переживань клієнта [5].

Т.М. Розова теоретично обґрунтувала й експериментально довела, що чинником розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів є креативність [6], а Н.Б. Іванцова становлення комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів системи освіти пов'язує з педагогічним керуванням цим процесом [7].

Н.М. Фалько у ході дослідження психологічних особливостей особистісно-професійного становлення студентів психолого-педагогічних спеціальностей з'ясувала, що одним із чинників, який сприяє цьому становленню, є комунікативна компетентність [8]. На думку Н.М. Макаренко комунікативна компетентність, як складова психологічної компетентності, є одним із чинників розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів [9].

Слід зауважити, що наш інтерес викликали і ті дослідження, у яких розглядається тема комунікативної компетентності фахівців інших сфер діяльності. Аналіз, здійснений О.О. Гондзою за матеріалами вітчизняних та зарубіжних досліджень, свідчить, що ця проблематика є досить розробленою [10]. У більшості цих досліджень комунікативна компетентність розглядається

як безпосереднє наочно образне віддзеркалення однією людиною іншої; як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій особистісної взаємодії; як здібності до ефективної міжособистісної комунікації.

Теоретичний аналіз проблеми формування професійно-комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах здійснено у статті К.Є. Балабанової [11]. Вона визначає професійно-комунікативну компетентність як комплекс комунікативних знань та мовленнєвих умінь та навичок, оволодіння якими дає змогу майбутньому інженеру адекватно користуватися всіма засобами комунікації (як вербальної, так і невербальної) у професійній діяльності. Критеріями ж діагностування рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності студента технічної спеціальності, на її думку, є: особливості професійно-комунікативного самовизначення, схильність до обраної професії та наявність професійно-важливих комунікативних якостей, володіння вербальними та невербальними засобами спілкування та наявність професійно-комунікативних задатків.

Про комунікативні якості соціального педагога, комунікативну компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу, формування комунікативної культури майбутнього вчителя йшла мова на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти» (м. Миколаїв, МНУ імені В.О. Сухомлинського, листопад 2012 р.) [12].

І.В. Ковальчук здійснивши психологічний аналіз комунікативної культури як якісної характеристики особистості, дійшла висновку, що комунікативну культуру слід визначати як сукупність умінь і навичок у царині засобів спілкування і законів міжособистісної взаємодії, які сприяють взаєморозумінню й ефективному вирішенню завдань спілкування [13].

Звертає на себе увагу емпіричне дослідження психологічних особливостей комунікативних умінь у майбутніх лікарів-терапевтів, що проводилося в Івано-Франківському медичному національному університеті [14]. Виявлено, що основою професійної мовленнєвої культури майбутніх лікарів є: комунікативні установки, комунікативна толерантність та комунікативні вміння. Результати емпіричного дослідження вказують на динаміку цих показників упродовж навчання у медичному закладі освіти.

Інтерес дослідника до проблеми впливу рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів пов'язаний з результатами, отриманими у ході теоретичного та емпіричного дослідження з вивчення співвідношення процесу формування професійної ідентичності та успішності навчальної діяльності студентів-практичних психологів з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей їхньої особистості, що проводилося у рамках кафедральної теми: «Формування професійної ідентичності студентів різної професійної спрямованості» (2010–2012 р.р.). Виявлена певна закономірність щодо впливу комунікативних здібностей особистості та емпатії, поряд з іншими чинниками, на рівень формування професійної ідентичності, а також успішність студентів у навчальній діяльності, про що йшла мова у попередніх статтях автора [15; 16].

Зупинимося на отриманих результатах детальніше. У 2010–2011 н.р. у ході дослідження впливу індивідуально-психологічних особливостей особистості на процес формування професійної ідентичності студентів-педагогів четвертого курсу, які опановують додаткову спеціалізацію практичного психолога, проведено вивчення педагогічної спрямованості та комунікативної готовності студентів до діалогу з дитиною.

Звертає на себе увагу той факт, що переважна більшість респондентів (94%) виявили інтерес до професій типу «людина – людина», для яких професійно значущими є комунікативні здібності, проте за результатами роботи з тестом щодо схильності до педагогічної професії з'ясувалося, що для 59% досліджуваних робота вчителем задаватиме певних незручностей, хоча у цілому і буде задовольняти.

Усі досліджувані, без винятку, продемонстрували достатній рівень комунікативної готовності до діалогу з дитиною. Остання виявлена за допомогою тесту, запропонованого у посібнику «Педагогічна майстерність», який містить питання, пов'язані ще і з такою важливою професійною якістю педагога і психолога як емпатія: «Які вияви дитини навіюють вам велику триво-

гу?», «Який настрій прагнете ініціювати у дитини наприкінці бесіди?», «Які почуття переживаєте найчастіше після закінчення бесіди?» [17].

Дослідження емпатії дозволило доповнити картину процесу розвитку комунікативних здібностей студентів як майбутніх практичних психологів галузі освіти. А.В. Кунцевська дослідник емпатії у системі професійних здатностей фахівців соціономічних професій, звертає увагу на те, що у психологічній науці емпатія розглядається як особистісна здатність до співчуття і співпереживання, яка є засобом досягнення взаєморозуміння, згоди, прихильності, тобто стрижнем міжособистісної комунікації [5].

Діагностика рівня емпатійних здібностей проводилася за методикою В.В. Бойко. Респонденти продемонстрували низький і середній рівень розвитку емпатії. Низький рівень виявлено у студентів з низьким рівнем активності до обраної професії, а середній – у студентів з високою усвідомленою професійною активністю [15].

Аналогічний результат отримано у першому півріччі 2011–2012 н.р. у ході опитування студентів-педагогів-психологів третього курсу з метою виявлення рівня комунікативного контролю та коефіцієнту емоційного інтелекту. Більшість респондентів мали середній рівень комунікативного контролю (50%) та проблеми з рівнем розвитку емоційного інтелекту (60%).

У першому півріччі 2012–2013 н.р. на практичних заняттях із «Загальної психології» у студентів першого курсу педагогічного спрямування також проводилося вивчення рівня розвитку комунікативного контролю та коефіцієнту емоційного інтелекту. Результати порівняльного аналізу відображено у табл. 1.

Спостерігається певна відмінність у показниках комунікативного контролю та коефіцієнту емоційного інтелекту: у студентів першого курсу педагогічної спеціальності вони дещо вищі, ніж у студентів третього курсу, що навчаються за додатковою спеціалізацією практичного психолога. Пояснення цьому можемо знайти, наприклад, у площині особливостей особистісного розвитку студентів, які обирають фах педагога чи психолога. Наявність таких відмінностей доведена у дослідження Н.М. Фалько [8].

Т а б л и ц я 1

**Рівень комунікативного контролю та емоційного інтелекту
у студентів психолого-педагогічних спеціальностей**

Респонденти	Комунікативний контроль			Коефіцієнт емоційного інтелекту	
	низький	середній	високий	достатній	недостатній
Педагоги-психологи 2011–2012 н.р.	20%	50%	30%	40%	60%
Педагоги 2012–2013 н.р.		43%	57%	57%	43%

У якості перевірки цього припущення проаналізуємо результати діагностики та порівняльного аналізу рівня розвитку комунікативних здібностей у студентів-педагогів і студентів педагогів-психологів першого курсу, які здійснено у другому півріччі 2011–2012 н.р. у рамках вище названого дослідження. Використовувалася методика, запропонована у посібнику «Педагогічна майстерність» [17]. Результати продемонстрували відсутність суттєвих відмінностей (табл. 2).

Якщо ж взяти до уваги результати дослідження Н.Б. Іванцової, яка теоретично обґрунтувала й експериментально довела, що становлення комунікативної компетентності практичного психолога відбувається більш ефективно за умови педагогічного керування цим процесом на етапі професійної підготовки [7], то показники студентів третього курсу повинні бути більш високими, ніж у студентів першого курсу. Тоді слід звернути увагу на той факт, що більшість студентів третього курсу (69%) віднесені до другого і п'ятого типів професійної ідентичності, які характеризується низьким і середнім рівнем свідомої активності до обраної професії та відсутністю визначеного емоційного ставлення до неї [16].

Доречно згадати, що відповідно до загальноприйнятої точки зору комунікабельність не є вродженою рисою особистості, а формується у процесі життя та діяльності людини у колективі, зростаючи зі збагаченням досвіду спілкування. Студенти приходять до вищого навчального закладу з певним рівнем сформованості комунікативних здібностей, хоча не всі усвідомлюють, що комунікабельність є для майбутніх педагогів та психологів професійно значущою якістю.

Враховуючи той чинник, що здібності як властивості особистості існують лише відносно певної діяльності, виявляються у динаміці засвоєння особистістю знань, навичок і умінь, необхідних для здійснення конкретного виду діяльності (у нашому випадку – це діяльність практичного психолога), висунута гіпотеза, що на рівень розвитку комунікативних здібностей студентів-психологів може впливати обсяг набутих ними знань, вмінь і навичок під час аудиторних за-

нять з дисциплін фахового спрямування та проходження практики за спеціалізацією практичного психолога на п'ятому курсі. Підвищення рівня розвитку комунікативних здібностей як професійно значущих для фаху психолога впливатиме на процес формування професійної спрямованості студентів.

Перевірка цього припущення здійснюється у другому півріччі 2012–2013 н. р. У ролі респондентів виступають студенти першого та п'ятого курсів двох педагогічних спеціальностей, які опановують спеціалізацію практичного психолога у якості додаткової.

Список використаних джерел

1. Шевченко Н.Ф. Особливості формування компонентів професійної спрямованості майбутніх психологів [Текст] / Н.Ф. Шевченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 8. — Миколаїв, 2012.- С. 344 — 350.
2. Іванова Н.Г. Професійно-важливі якості — важлива складова психологічних основ підготовки фахівця [Текст] / Н.Г. Іванова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 5. — Миколаїв, 2010.- С. 129 — 132.
3. Бужикова Р.І. Психолого-педагогічні умови професійно орієнтованого навчання студентів вищого навчального закладу [Текст] / Р.І.Бужикова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 6. — Миколаїв, 2011. — С. 54 — 58.
4. Антонова Н.О. Психологічні детермінанти готовності до професійної діяльності психолога [Текст] / Н.О. Антонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 6. — Миколаїв, 2011. — С. 26 — 36.
5. Кунцевська А.В. Емпатія у системі професійних здібностей фахівців соціономічних професій [Текст] / А.В. Кунцевська // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 7. — Миколаїв, 2011. — С. 193 — 197.
6. Розова Т.М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів: автореф. дис.... канд. психол. наук 19.00.07 / Т. М. Розова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2007. — 21 с.
7. Завіниченко Н.Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти: автореф. дис.... канд.

Т а б л и ц я 2

Рівень сформованості комунікабельності у студентів першого курсу

Респонденти	Загальний рівень комунікабельності			
	Певною мірою комунікабельні	Нормальна комунікабельність	Доволі комунікабельні	Комунікабельність дуже висока
Педагоги-психологи 2011–2012н.р.	10%	30%	40%	20%
Педагоги 2011–2012 н.р.		33%	50%	17%

- психол. наук: 19.00.07 /Н.Б. Завіниченко; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2003. — 19 с.
8. Фалько Н.М. Психологічні особливості особистісно-професійного становлення студентів психолого-педагогічної спеціальності: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.М. Фалько; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2009. — 19 с.
 9. Макаренко Н.М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутнього психолога / автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.М. Макаренко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2008. — 20 с.
 10. Гондза О.О. Психологічний аналіз чинників комунікативної компетентності (на матеріалах вітчизняних та зарубіжних досліджень) [Текст] / О.О. Гондза // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С.Д.Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип.5. — Миколаїв, 2010. — С. 66 — 69.
 11. Балабанова К.Є. Формування професійно-комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах [Текст] / К.Є. Балабанова // Науковий вісник України: наукові статті та публікації — [Електронний ресурс] / Режим доступу — visnyk.com.ua.
 12. Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції [Текст] / За ред. В.Д. Будака, О.Є. Олексюк. — Миколаїв: МНУ, 2012. — 266 с.
 13. Ковальчук І.В. Психологічний аналіз комунікативної культури як якісної характеристики особистості [Текст] / І.В. Ковальчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 8. — Миколаїв, 2012. — С. 148 — 154.
 14. Кахно І.В. Психологічні особливості комунікативних умінь у майбутніх лікарів-терапевтів [Текст] / І.В. Кахно // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 7. — Миколаїв, 2011. — С. 161 — 167.
 15. Іванова І. Ф. Професійна ідентичність та індивідуальні психологічні властивості особистості студентів [Текст] / І. Ф. Іванова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 7. — Миколаїв, 2011. — С. 157 — 160.
 16. Іванова І. Ф. Професійна ідентичність студентів-практичних психологів: особливості формування [Текст] / І. Ф. Іванова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н.О. Євдокимової.- Т. 2. — Вип. 8. — Миколаїв, 2012. — С. 136 — 141.
 17. Педагогічна майстерність [Текст]: підручник / за ред. І.А. Зязюна. — 2-ге вид., доповн. і перероб. — К.: Вища школа, 2004.

ИВАНОВА И. Ф.**ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ**

В статье осуществлен анализ последних исследований и публикаций по проблемам формирования профессиональной направленности и развития коммуникативных способностей студентов-психологов, на которые опирается автор. Также изложен основной материал по исследованию влияния коммуникативных способностей, как индивидуально-психологических особенностей личности, на развитие профессиональной идентичности студентов-психологов.

Ключевые слова: направленность, профессиональная направленность, профессиональная идентичность, коммуникативные способности, студенты-психологи.

IVANOVA I. F.**THE INFLUENCE OF THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS ON THE FORMATION OF A PROFESSIONAL ORIENTATION OF PSYCHOLOGY STUDENTS**

The analysis of the last researches and publications, sanctified to the problems of forming of professional orientation and developing communicative capabilities of students-psychologists an author leans against that, is carried out in the article. Basic material is also expounded on research of influence of communicative capabilities, as individually-psychological features of personality, on development of professional identity of students-psychologists.

Keywords: orientation, professional orientation, professional identity, communicative capabilities, students-psychologists.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013 року.